

A Német Könyvtudományi Társaság. A könyvkultúra, a könyvkiadás és könyvkereskedelem iránti társadalmi érdeklődés megnövekedését mi sem jelzi jobban, minthogy a közelmúltban mind az osztrák, mind a német szakemberek szükségét érezték annak, hogy létrehozzanak új szakmai társaságokat. Münchenben, 1999 márciusában megalakult a Deutsche Buchwissenschaftliche Gesellschaft.

Szándékai szerint felöleli a könyv- és médiakutatókat, azokat a szakembereket, akik, valamilyen formában a könyvészzettel, sajtóüggyekkel kapcsolatban állnak, beleértve a könyvtárosokat, kiadók képviselőit, mindazokat, akiknek a könyvhöz, mint kutatónak, mint oktatónak, előállító-
nak, információ közvetítőnek köze van. A társaság feladatának tekinti a könyves szakemberek, az utánpótlás képzését a különböző főiskolákon, a német könyvtudományi intézetek munkájának összefogását, a különböző kutatási eredmények, dokumentációs anyagok, információk áramlásának elősegítését és ezek szélesebb közvélemény felé történő eljuttatását. Támogatja és maga is szervezi az e tárgykörbe tartozó rendezvényeket, workshopokat, konferenciákat kül- és belföldön egyaránt. Hangsúlyt helyez a hasonló céllal működő egyesületekkel, társaságokkal történő kapcsolatfelvételre, a nemzetközi kooperációra.

Ennek szellemében került sor a múlt évben, Stuttgartban az első közgyűlésre, ahol a vendégek az osztrák, az Egyesült Államok-
beli és az orosz könyvkutatás helyzetéről számoltak be, amelyet a második napon német tudósok előadásai egészítettek ki az őket foglalkoztató aktuális témákról. Günter Häntzschel, a társaság elnöke, társadalomtörténeti aspektusból elemezte a német könyvkultúra helyzetét az 1950-es években. Peter Vodosek pedig referátumában a könyvtudományi kutatásra értelméről elmélkedett a digitalizáció korában.

A „hagyomány” az idén is folytatódott, s most az előadók az észak-amerikai kontinens: az Egyesült Államok és Kanada, valamint Svájc, Magyarország és Nagy-Britannia könyvkultúrájának elmúlt tíz évbeli helyzetéről igyekeztek átfogó képet nyújtani. A DBG második, éves közgyűlésének különös aktualitást adott, hogy a rendezők helyszínül a lipcei tavaszi könyvvásárt választották. 2001 márciusának végén a vásár kongresszusi központjában üléseztek a társaság tagjai.

Mark Rectanus, az iowai állami egyetem professzora a könyvtudomány kanadai és Egyesült Államok –
beli helyzetéről adott gyorsjelentést. Előadását azzal a megállapítással kezdte, hogy mindinkább igazoltnak látszik az, az elsőre paradoxonnak tűnő megállapítás, miszerint, a computer és az internet világa nemhogy nem marginalizálta a könyv, mint médium szerepét, hanem megjelenítésének új lehetőségeit kínálta fel. Ezáltal a médiakultúra fejlődése a nyolcvanas évektől kezdve a könyv történetével foglalkozó kutatások minden ágának is új impulzusokat adott. Elsőként azokat az intézményeket vette számba, amelyek az észak-amerikai kontinensen a könyvtörténeti kutatások új irányvonalainak kijelöléséért a legtöbbet tettek. 1987-ben alakult meg a legnagyobb kanadai kutatóbázis, (Canadian Centre for Studies in Publishing) a Simon Fraser, a British Columbia és a Vancouveri Egyetem, valamint a vezető kanadai könyvkiadók kezdeményezésére. A központ a könyvészet egészét felölelő stúdiókon nyújt képzést és master fokozatot ad ki, továbbképzést is szervez. Égisze alatt működik a Nemzeti Könyvkiadó Bizottság és tanácsadó testülete, amelyben a legjelentősebb kiadóvállalatok képviselői, szerzők és könyvtárosok ülnek. A központ szervezi és támogatja a legkülönbözőbb kutatási programokat, például az egyetemi könyvkiadók válságának feltárására irányuló munkajelentéseket, a globalizáció körülményei között dolgozó kanadai kiadók nehézségeit taglaló beszámolókat. A Kanadai Kiadók Tanácsának megbízására vizsgálatokat rendel meg, amelyek az audio könyvpiac működésével, a gyermekkönyvek értékesítésével, a műzeumi kiadványok megjelenítésével és az elektronikus terjesztés kérdéseivel foglalkoznak. A kutatás eredményei a *Canadian Journal of Communication* hasábjain és online is hozzáférhetőek.

Az Egyesült Államokban a legjelentősebb képzési bázis a New York Egyetemen működő Center for Publishing. A múlt évben az elektronikus kiadásról, az idén az ázsiai könyvpiac gazda-

ságtanáról szervez szemináriumokat. Folyóirata a *Publishing Research Quarterly*, amelynek kiadója, Robert Baensch, a könyvkiadó-ipari kutatócsoporttal karöltve üzempazarásági, kiadás-technikai és statisztikai vizsgálatokat folytat.

A Wisconsin–Madison Egyetem (az USA egyik legnagyobb egyeteme) és Wisconsin Állam Történelmi Társaságának együttműködése révén jött létre 1992-ben a Center for the History of Print Culture in Modern America. Az intézmény a nevében is szereplő nyomtatott kultúra kifejezést gyűjtőfogalomként használja, és működése ösztönzőleg hat a könyvtudományi kutatásokra. A központ rendszeresen tesz közzé forrásanyagokat, és interdiszciplináris kutatásokat is támogat a nyomtatott kultúra és a multikulturalizmus összefüggéseiről (James Danky–Wayne Wiegand: *Print Culture in a Diverse America*).

Együttműködik az Irodalomkritikai Kutatócsoporttal, és közösen vizsgálják az analfabétizmus problémáját és a tanulók olvasási szokásait az amerikai iskolákban. Különösen érdekes Jack Zipes germanista (kultúrtörténész és mesekutató), valamint a neves minneapolis-i gyerekszínház csoport közös munkája, amelyben színészek, mesélők és tudósok együttesen elemezik a diákok olvasói magatartásának társadalomtörténeti- szociológiai motívumait. Az ilyen jellegű programok nagymértékben hozzájárulnak az amerikai iskolák tanulóinak képzéséről folyó társadalmi diskurzushoz. Ugyancsak ezt a célt támogatja az állami finanszírozás, szponzorálás eszközeivel a Washingtoni Kongresszusi Könyvtár Könyvközpontja is, amely 41 szövetségi államban rendelkezik regionális központtal.

A könyv társadalom- és kultúrtörténete iránti növekvő érdeklődést USA szerzte újabb könyvtudományi társulatok, munkacsoportok jelzik. Ezek közül is kiemelkedik a SHARP (The Society for the History of Authorship, Reading and Publishing), amely a könyvtudomány széles spektrumát öleli fel. A szerzői, kiadói és olvasói ügyek történeti tanulmányozásának szenteli magát, és ebben kitüntetett szerep jut a könyvtörténetnek. Ma már megközelítőleg 1000 tagot számlál 20 országból. 1998 óta jelenteti meg szakfolyóiratát, a *Book History*-t.

Az intézetek működése alapján a könyvtudományi kutatások két főbb irányvonala rajzolódik ki:

- az egyik a nyomtatott kultúra társadalomtörténeti- szociológiai funkcióinak vizsgálatát helyezi előtérbe, interdiszciplináris módszerek alkalmazásával,
- a másik csomópontot a média- és szövegesztikai vizsgálatok képezik.

A nyolcvanas évektől mind nagyobb jelentőségre tesznek szert azok a tanulmányok, amelyek a kultúrtudományok részeként a könyv- és olvasáskultúra szerepét a multikulturális társadalomban élő egyének, közösségek, kiscsoportok identitásának feltárásával, vizsgálatával hozzák összefüggésbe. Ilyen például Janet Radway kutatása, aki *Reading the Romance* c. könyvében a női olvasók magatartását a társadalomba való integrálódásuk, emancipálódásuk szempontjából értékeli. Különösen az amerikai középosztály nőtagjai olvasmányainak, olvasási szokásainak szentel figyelmet, melyek – úgy véli – alkalmasak lehetnek önazonosságuk kifejezésére, megjelenítésére, és amelyek nem mindig esnek egybe a munkakörnyezet és a család elvárásaival.

A másik kutatási irányzatot is számos munka fémjelzi: (például: Mitchell Stephens: *A kép jelentősége és a szó elhalása*, Sven Birkirts: *Gutenberg elégiák.*). Ezek főleg az elektronikus szövegek textuális és esztétikai közvetítésének kérdéseit boncolgatják és a digitalizált szövegek elemzéséhez megfelelő értékelési módszerek kidolgozásán fáradoznak. E témák rendszeresen visszaköszönnek az egyetemeken megrendezett szimpozionokon, workshopokon is. Köztük említésre méltó a Malcolm S. Forbes nevével fémjelzett Kultúrakutatás és Médiatanulmányok Központja, amely az elmúlt évben „Archeology of Multi-Media” címen rendezett előadássorozatot.

Rectanus hangsúlyozza, hogy a két irányzat között számos kapcsolódási pont érzékelhető. Az utóbbi évek tendenciái azt jelzik, hogy mindinkább kiegészítik egymást, ami megerősíti az előadás nyitógondolatát, miszerint a digitális kultúra világában a könyv, mint médium és a könyvészeti kutatások új pozíciókat foglalnak el.

Claudia Engler, a berni városi és egyetemi könyvtár munkatársa kritikus hangvételű előadásában, a svájci helyzetről festett nem éppen szívderítő képet. A jelenlegi könyvtörténeti kutatások 3 lehetséges bázisát vette számba. Elsőként a könyvtárakban folyó tudományos munkálatokról számolt be, melyek azonban egyéni kezdeményezésekhez köthetőek. A svájci könyvtárakban intézményszerűen szervezett kutatócsoport, team, nem működik. Ezért is különlegesen értékesek Urs Leu kutatásai a zürichi központi könyvtárból, aki Conrad Gessner, Heinrich Bullinger és Rudolf Gwalter magánkönyvtárának összetételét rekonstruálta, továbbá említést érdemel Frank Hieronymus könyvtárának katalógusa, amely a baseli régi nyomtatványokat tartalmazza.

A problémát Engler elsősorban abban a mentalitásban látja, hogy a könyvtári vezetők – a napi könyvtári feldolgozó munka, a szolgáltatások gördülékenységének biztosítása mellett – a kutatómunkát luxus tevékenységnek tartják. Így szükségszerűen konzerválják a könyvtárosi és tudományos feladatok mesterséges szétválasztását. A kettő nagyon is kívánatos összekapcsolására leginkább a könyv- vagy könyvtártörténeti kiállítások katalógusainak elkészítésekor nyílik mód. Egy-egy kiállítási projekt munkálataikor egyetemi szakemberek és könyvtárosok alkalmanként összedolgoznak, de szabályozott, intézményszerű együttműködésről nem beszélhetünk. Ebben közrejátszik az is, hogy az egyetemi oktatók szemében a könyvtári katalógizálási munkáknak túlzottan nagy presztízse nincsen, kivételt a kézirat-katalógusok elkészítése jelenti. Engler joggal jegyzi meg, hogy az egyetemi oktatók hajlamosak elfelejteni arról, hogy tudományos teljesítményeik a könyvtáros ún. előkészítő, segédanyagokat gyártó munkája nélkül aligha képzelhető el.

Nehézségek mutatkoznak a városi, tartományi könyvtárak és az egyetemek, mint kutatóbázisok kooperációja között is. Bármilyen hihetetlenül hangzik, ebben a multikulturális országban a több kantonon és nyelvhatáron átvívelő projektek igen ritkák. Údító kivételt jelent az a két éve folyó, a svájci nemzeti kulturális alap által finanszírozott program, amely Svájc történeti könyvállományának feltérképezésre és kézikönyv formájában való közkinccsé tételére irányul. (*Handbuch der historischen Buchbestände in der Schweiz*). A megindult munkálatok egyben reményt is jelentenek, hogy egyszer elkészül a svájci nyomdák, könyvkereskedők és kiadók jegyzéke.

Ami a könyvkultúra egyetemi fellegvárait illeti, Svájcban, akárcsak nálunk, nem találunk olyan intézetet, vagy tanszéket, amely, mint Lipcsében, Erlangenben, Münchenben, vagy Mainzban, a könyves szakma minden ágát átfogó képzést biztosítana. Sőt, a berni egyetemen eddig a történelmi intézet keretében működő történeti segéd tudományok csoportja, – ahol elsősorban paleográfiai stúdiumokat tartottak és a középkori kéziratok vizsgálatába vonták be a hallgatókat, – költségvetési „racionalizálás” áldozatául esett, és helyette internetes kurzusokat indítottak. Mindezek igen súlyos következménye, hogy a postgraduális képzés bázisát nem az egyetemek adják, hanem a zürichi központi könyvtár, ahol a szakmai utánpótlás nevelésében a könyvtári vezetési- és az információ management ismeretek elsajátítására esik a hangsúly. Könyvészeti ismeretekre jelenleg Svájcban szétszórta működő tanszékeken, részdiszciplínák elsajátítása révén lehet szert tenni. Így, éppen a könyvtörténet sokoldalúsága, sokszínűsége vesz el, amely az ismeretek széles körét fogja át a technikatörténettől az informatika tudományán át, egészen az olvasáskultúra kutatásáig.

A negatívba hajló képet árnyalja az egyes magánkönyvtárak tevékenysége, mint például az Einsiedelben található Werner Oechslin magánkönyvtáré. Különösen művészettörténeti, kultúrtörténeti tárgyú munkálatokat, műveket támogat alapítványi formában, és figyelemre méltó tanulmányokkal jelenteti meg a *Scholion* folyóiratot. Ugyancsak reménykeltő a középfokú könyvtárosi szakképzést biztosító főiskolák felállítására 1995 óta, Svájc szerte. Húszévi szünet után, 2000 novemberében újjáéledt a Gutenberg Múzeum is, amely a századfordulós Bernben a könyvtudományi kutatások központjának számított. Jelenleg Fribourgban működik, és minden esély megvan rá, hogy e téren folytatja a nemes hagyományokat.

Úgy tűnik, bőven van teendő, amelyben a koordináló feladatot egy eljövendő svájci könyvtörténeti kutatótársaságnak kellene betölteni, – fejezi ki óhaját Claudia Engler.

Hans-Jürgen Ehlers, Stuttgartból, a Nagy Britanniában folyó könyvészeti kutatások kapcsán azt fejtegette, hogy a második világháború utáni brit könyvkiadás két meghatározó személyisége két nem szigetországi születésű egyén volt; Robert Maxwell és Paul Hamlyn. Előadásában az utóbbi életútját és karrierpályáját tárta fel. Paul Hamlyn a náci Németországból menekült családjával Londonba, ahol kezdetben hetipiacokon kerekas kocsijáról árusította a könyvet. Páratlan sikerét az ún. table books-nak köszönhette, szakácskönyveivel, kertészeti kiadványaival, praktikus kézikönyveivel, valamint illusztrált gyermekkönyveivel hosszú ideig uralta a piac nagy részét. Marketingban abszolút profinak bizonyult, kitűnő munkatársaival új piaci, értékesítési technikákat dolgozott ki. Két kiadói birodalmat épített fel, majd ezeket tetemes haszonnal eladta.

Ezt közvetően hozta létre 1997-ben alapítványát 50 millió angol font alaptőkével, amely az ő nevét viseli. Az alapítvány nagyszabású támogatást nyújt a könyvkereskedelemben dolgozók, elsősorban a kis kiadóknál tevékenykedők, illetve a szortiment kereskedést folytatók képzésére, továbbképzésére. Ma már több száz könyvkereskedő az alapítvány hozzájárulásával, távoktatás útján jut diplomához. Ezen kívül pártolja a brit egyetemeken születő tanulmányok kiadását, művenként 500 Fonttal, továbbá a könyvkultúrával foglalkozó tudományos projekteket. Az elmúlt évben a súlypont az olvasásra helyeződött át. Új programot indított, amely könyvadományai révén ifjúsági nevelőotthonok és börtönök fiatalok lakóinak biztosít olvasnivalót.

Sylvia Wancke, a Münchener Könyvtudományi Intézetet és az annak keretében működő Deutsches Bucharchivot mutatta be. Az intézet 1947–1948 óta létezik, és alapítványi hozzájárulásból tartja fenn magát. Ez jórészt Ludwig Delp professzornak köszönhető, aki az intézetet az alapítástól kezdve irányítja.

Gyűjtőköre a könyvészet történetéhez kapcsolódó irodalom valamennyi területét felöleli, a spektrum a szerzőtől az olvasóig terjed. Az intézet jól felszerelt tudományos könyvtárral rendelkezik, amely a német nyelvű szekunderirodalom gyűjtésére specializálódott. Közel 31 000 kötet monográfia, valamint 175 folyóirat áll rendelkezésre, 1948-ig visszamenőleg.

Az információs és dokumentációs részleg gyűjti a szekunderirodalom termékeit: brosúrákat, könyvprospektusokat, valamint szemlézi a kurrens folyóiratokat. Az intézet tudományos eredményeit az általa kiadott sorozatban összegzi, amely már a 65. kötetnél tart. A hagyományos cédulakatalógust felváltó elektronikus adatbankot 1993-tól kezdték kiépíteni. Ez ma már 57 000 adatot tartalmaz, ebből 40 000 olyan egység, amely nem önálló mű adatait jeleníti meg. 1998-ban megkezdtek az új elektronikus rendszer szerinti adatfeldolgozást. A következő fázisban megtörtént a gyűjteményes munkák feldolgozása, majd a harmadik fázisban a folyóiratok kerültek sorra.

2000 őszén az adatbank felkerült a világhálóra. Ez az örvendetes esemény szolgáltatott különleges apropót a konferencián történő bemutatkozáshoz. Az első lépés a regiszterben való keresés, személynevek és intézmények alapján. Mód nyílik különböző kombinációk szerinti szűkítő keresésre is, ami a tárgyszó, személy, intézmény, cím, sorozatcím, ISBN, ISSN szám szerinti alá, főlé – és mellérendelő kereséssel valósulhat meg. A program nagy előnye, hogy nemcsak önállóan megjelent munkák hívhatók le, hanem gyűjteményes munkákban, tanulmánykötetekben, folyóiratokban is lehetővé teszi a tárgyra, témára való keresést.

A Német Könyvtudományi Társaság következő ülészakát 2002 júniusában Münchenben tartja, amelynek központi témája az 1950-es évek könyvkiadása lesz a kettészakított Németországban.